

TURAL ƏLİYEV

*BDU-nun Sosial elmlər və psixologiya fakültəsinin
Milli təhlükəsizlik və siyasi strategiya ixtisası üzrə magistri
E-mail: tural.aliyev@anstv.ws*

AZƏRBAYCANIN MİLLİ MƏNAFƏYİNİN TƏMİN OLUNMASININ NƏZƏRİ- KONSEPTUAL ƏSASLARI

Açar sözlər: milli mənafe, separatçılıq, strategiya, ekstremizm, təhlükəsizlik

Ключевые слова: национального интереса, сепаратизм, стратегия, экстремизм, безопасность

Key words: national interest, separatism, strategy, extremism, security

Milli mənafe milli təhlükəsizliyin təməlinə dayanır və dövlətin xarici və daxili siyasətinin müəyyənləşməsində ona istinad edilir. Qloballaşma dövründə milli mənafe anlayışı xüsusi məna daşıyır, sovet dövründəki ənənəvi şolastik anlamından köklü şəkildə fərqlənir. Akademik R. Mehdiyevin həmmüəllifi olduğu "Politologiya: İzahlı lüğət"də qeyd olur ki, "beynəlxalq aləmdə milli mənafe milli təhlükəsizlik nəzəriyyəsi çərçivəsində öyrənilir və milli təhlükəsizlik milli dəyərlər, milli mənafe və milli həyat tərzini üçün təhdidləri ayırd etmək vasitəsi kimi götürülür. Bu mənada milli mənafe milli təhlükəsizlik üçün baza səciyyəli fenomenlərdən biri və ən əhəmiyyətliyədir. Bütövlükdə milli mənafenin müdafiəsi və təmin olunması dövlətin ən önəmli funksiyası sayılır. Milli mənafe dedikdə, şəxsiyyətin, əhalinin ayrı-ayrı sosial qrupları və təbəqələrinin, dövlətin, bütövlükdə cəmiyyətin, mövcudluğu və inkişafı mənafeləri nəzərdə tutulur" [1, 209].

Siyasət milli mənafe üzərində qurulmalıdır. Milli mənafe konsepsiyasını ABŞ politoloqu H. Morgentau irəli sürüb. Bu konsepsiyanın əsasında dövlətin fiziki, siyasi və mədəni bütövlüyünü qorumaq dayanır. "Əvvəllər qərb politoloqlarının tədqiqatlarında milli təhlükəsizlik problemi başlıca olaraq hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından nəzərdən keçirilirdi. Hans Morgentaunun gəldiyi qənaət isə əsas verdi ki, həmin problemin məzmununda ölkənin mühüm həyatı mənafeləri və bunlarla şərtlənən dövlət siyasəti öz əksini tapsın" [2, 567].

Morgentaunun fikrincə, bir-biri ilə toqquşan mənafe dəyişkəndir. Bura milli ənənələr, ictimai ideallar, siyasi hakimiyyətin fərdi xarakteri, siyasi partiyaların dünyagörüşü, beynəlxalq şərait və ictimai rəy aid edilir. Fransız politoloqu R.Aron «Millətlərarası sülh və müharibə» əsərində milli mənafeyin üç cəhətini göstərir:

1. Təhlükəsizlik
2. Qüvvə
3. Şərəf

Bunlar insanda bədən, ürək və ruh birliyi kimidir. "R.Aronun fikrinə görə, dövlətin başlıca strateji vəzifəsi əhalinin təhlükəsiz yaşayışını təmin etməkdən ibarətdir". [3, 422].

Tədqiqatçı Abbas Pirişev "Milli təhlükəsizlik və siyasi strategiya" monoqrafiyasında yazır ki, hər bir dövlətin xarici siyasətində iki başlıca problem var: birincisi, dövlətin əsas milli mənafeyi; ikincisi, xüsusi mənafeyi. Başlıca mənafe milli strateji mənafedir.

Beynəlxalq siyasətdə milli mənafe anlayışı ilə dövlət mənafeyi eyni anlamda işlədilir. Milli mənafe anlayışı dövlətin bütün fəaliyyətinin, xüsusilə də xarici siyasət fəaliyyətinin əsasında duran mənafe zəncirində xüsusi əhəmiyyət daşıyan mənafeləri vurğulamaq zərurətini ifadə edir. Odur ki, xarici siyasətin formalaşdırılması və reallaşdırılması mexanizmi milli mənafe əsasında işə düşür. 2004-cü ildə qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının «Milli təhlükəsizlik haqqında» Qanununun 6-cı maddəsinə əsasən ölkənin milli maraqları xalqın fundamental dəyər və məqsədlərinin, habelə

insanın, cəmiyyətin və dövlətin inkişaf və tərəqqisini təmin edən siyasi, iqtisadi, sosial və digər tələbatların məcmusundan ibarətdir. [4].

Siyasi sahədə Azərbaycanı əsas milli maraqları aşağıdakılardır:

- dövlət müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyü
- konstitusiya quruluşunun qorunması, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin mövcudluğu
- xalqın vahidliyinin qorunub saxlanması
- vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması
- ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi
- kəşfiyyat, terror-təxribat və digər pozuculuq fəaliyyətinin qarşısının alınması
- dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi;
- xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin hüquqlarının müdafiəsi;
- Azərbaycanın dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşaması, bərabər tərəfdaşlıq əsasında beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, Avropa və dünya birliyinə inteqrasiya;
- beynəlxalq aləmdə Azərbaycan Respublikasının nüfuzunun artırılması.

Bu Konsepsiya Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik siyasətinin əsasını təşkil edir və dövlətin milli mənafeyinin qorunması məqsədi ilə müvafiq dövlət strukturlarının üzərinə xüsusi vəzifələr qoyur.

Milli mənafe anlayışı ilə milli təhlükəsizlik elementləri üst-üstdə düşsə də, onların fərqli cəhətləri vardır. Milli mənafe millətin özünü, öz maraqlarını dərk etmə prosesidir. Milli mənafe əsasında milli təfəkkür dayanır. Milli təhlükəsizlik isə milli mənafe təşkilatlanmış formada müdafiəsidir.

Azərbaycan Prezidentinin 2007-ci il 23 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının 2-ci maddəsində bir daha təsdiq olunur ki, dövlətin milli maraqları Azərbaycan xalqının fundamental dəyər və məqsədlərini, habelə insan, cəmiyyət və dövlətin tərəqqisini təmin edən siyasi, iqtisadi, sosial və digər tələbatların məcmusundan ibarətdir.

Milli mənafe qorunması siyasi realizmə əsaslanır. Misal üçün 2008-ci ildə Rusiya Gürcüstana hərbi müdaxilə edəndə Azərbaycanın milli mənafeyi ciddi təhlükə altına düşdü. Azərbaycanın uzunmüddətli təhlükəsizliyini və rifahını təmin edən Bakı-Tiflis-Ceyhan, Bakı-Tiflis-Qars-Axalkalaki kimi regional layihələrin əsas iştirakçılarından biri olan Gürcüstanın bombalanması olduqca mürəkkəb hərbi-siyasi şərait yaratdı. Azərbaycan məhz siyasi realizmi nəzərə alaraq yeritdiyi düzgün və təmkinli xarici siyasət xətti ilə həm Rusiya kimi güclü bir ölkənin əlindən regional layihələrini xilas etdi, həm də Gürcüstanın ərazi bütövlüyünün pozulmasını kəskin şəkildə pislədi. Hər iki nəticə milli mənafeyimizə cavab verirdi. Bu bir daha təsdiqlədi ki, balanslı xarici siyasət xətti Cənubi Qafqazda milli mənafeyi təmin etməyin hələ ki, ən optimal yoludur. Bu yoldan sapmanın Gürcüstan və Ermənistanın nümunəsində yaratdığı siyasi fəsadları aydın şəkildə görmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikasının dünyanın əsas siyasi aktorları arasında gedən mübarizə meydanında mövqe tutması ölkənin təhlükəsizlik siyasətinin həssaslığını artırmaqla yanaşı, ona qarşı təhdidləri də artırır. Tədqiqatçı Əli Həsənov "Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti" adlı monoqrafiyasında yazır ki, hər bir dövlətin milli maraqları, milli təhlükəsizliyi region və global dünya maraqlarından ayrıca, təcrid olunmuş şəkildə təmin oluna bilməz [5, 695].

Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas vəzifələrdən biri ona qarşı təhdidlərin aradan qaldırılması və ya nəzarətdə saxlanmasıdır. 2007-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasına əsasən bu təhdidləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

1. Azərbaycanın müstəqilliyi, suverenliyi, ərazi bütövlüyü və konstitusiya quruluşu əleyhinə qəsdlər.

Burada ən böyük təhlükə Ermənistanın təcavüzkar siyasəti və ölkənin 20 faiz torpaqları üzərində rəsmi Bakının nəzarəti itirməsidir. Nəzarətsiz qalan həmin ərazilər beynəlxalq terrorçuluq fəaliyyəti, narkoticarət, silah alveri və bu kimi global cinayətkarlıq üçün əlverişli coğrafiyadır.

2. Qanunun aliliyinə nail olunması, ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət funksiyalarını yerinə yetirməyə qarşı fəaliyyət

Bunlar milli təhlükəsizliyə təhdid törədən mümkün fəaliyyətlər sırasındadır. Tarixi təcrübə göstərir ki, 1993-cü ildə ölkə vətəndaş müharibəsi təhlükəsi ilə üz-üzə qaldı. Həmin vaxt ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət funksiyalarını yerinə yetirməyə qarşı fəaliyyət nəticədə Azərbaycanda real parçalanma təhlükəsi yaratdı. Cənub-şərq rayonlarında "Talış-Muğan Respublikası", şimal-şərq rayonlarında "Ləzgiistan dövləti" yaratmaq planları hazırlanmışdı. Bu qruplarla mübarizə uğurla nəticələnsə də, ümumilikdə Qarabağ cəbhəsində ağır döyüşlərin getdiyi bir vaxtda ölkəyə xeyli ziyan vurdu.

3. Separatçılıq, etnik, siyasi və dini ekstremizm

Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında yazılır ki, separatçılıq, etnik, siyasi və dini ekstremizm özünün istənilən formasında dövlətin və cəmiyyətin fundamental əsaslarını sarsıtmaqla, ölkənin milli təhlükəsizliyinə ciddi təhlükə mənbəyi ola bilər. Azərbaycanın Cənubi Qafqazda yerləşdiyi geostrateji məkan elədir ki, yuxarıda Şimali Qafqazda separatçılıq, etnik, siyasi və dini ekstremizm özünü müxtəlif təzahür formalarında göstərir. Bu isə təhdidləri artırır. Bununla belə Azərbaycan dini toleranlığına görə nümunə göstərilir. 2010-cu il aprelin 27-28-də

Ümumdünya dini liderlərinin sammitinin Bakıda keçirilməsi də buna misal ola bilər. Hətta sammitə bütün ermənilərin katalikosu 2-ci Qaregin də dəvət olunmuşdu [6].

Separatçılığı bəzən milli azadlıq hərəkatı ilə eyniləşdirməyə cəhd edilir. Milli azadlıq hərəkatı ilə separatçılıq arasında fərq ondadır ki, birincidə öz tarixi torpaqlarında xarici qüvvələr tərəfindən istila nəticəsində müstəmləkə vəziyyətinə salınmış xalq azad olmağa və öz milli dövlətini yaratmağa can atırsa, separatçılıq beynəlxalq hüquqa və müasir siyasi ənənələrə ziddir. Belə ki, separatçılıq dünya birliyinin tanıdığı müstəqil dövlətin ərazisini etnik və ya hər hansı başqa bir zəmində parçalayıb ayırmaq, orada ya yeni müstəqil dövlət yaratmaq, ya da başqa bir dövlətin tərkibinə daxil olmaq məqsədi daşıyır.

4. Terrorçuluq və kütləvi qırğın silahlarının yayılması

Əsas terrorçu qrupların yerləşdiyi və kütləvi qırğın silahlarının yayılması problemlərinin olduğu bölgələrə yaxınlıq ölkə üçün potensial təhdid yaradır. Azərbaycan bir tərəfdən terrorçuluğu dövlət səviyyəsində dəstəkləyən Ermənistanla qonşudur, o biri yandan artıq 2010-cu ilin sonunda prezident Mahmud Əhmədijət tərəfindən rəsmən nüvə dövləti elan edilən İranla. Azərbaycan İran və Qərbi dünyada nüvə probleminin sülh yolu ilə nizamlanmasına tərəfdardır.

5. Regional münaqişələr və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq

Regiondakı münaqişələr Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərinə ciddi ziyan vura, ölkəyə kütləvi qaçqın axını ilə nəticələnmə və qeyri-qanuni silah alveri, insan alveri, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi və digər qeyri-qanuni fəaliyyətlər daxil olmaqla, transmilli cinayətkarlığı artırmağa bilər. Burada əsas təhlükə İran və Gürcüstanla bağlıdır. Belə ki, 2008-ci il Rusiya-Gürcüstan müharibəsi Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinə mənfi təsir göstərdi. Narkotrafikin əsas marşrutunun keçdiyi İran ilə ABŞ arasında hərbi qarşıdurma bölgəyə fəlakət vəd edir. Nəzərə alsaq ki, İranda 30 milyona yaxın soydaşımız yaşayır, bu təhlükənin miqyası daha genişləndir.

6. İqtisadi qeyri-sabitlik

Sürətlə artan neft və qaz gəlirlərindən həddən artıq asılılıq makroiqtisadi tarazlığı poza və beləliklə, ölkəni potensial global və regional iqtisadi böhranların təsirinə qarşı müdafiəsiz vəziyyətə sala bilər. Odur ki, Azərbaycan qeyri-neft sektorunun inkişafına yatırımları artırmalıdır.

Bundan başqa Azərbaycan Respublikasının enerji infrastrukturuna qarşı fəaliyyət, xarici siyasi, hərbi və ya iqtisadi asılılıq, regional hərbi təhdidlər, peşəkar insan ehtiyatlarının çatışmazlığı, ekoloji problemlər, regional hərbi təhdidlər də milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə qarşı təhdidlər sırasındadır. Azərbaycanın milli mənafeyinin təmin olunmasının nəzəri-konseptual əsasları global hadisələrin siyasi realizminə əsaslanaraq yenilənə bilər. 2010-cu ildə Portuqaliyanın paytaxtı Lissabonda keçirilən NATO-a üzv və tərəfdaş ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının sammitində alyansın yeni strateji konsepsiyası qəbul olundu. [7].

Bu dünyanın qarşdakı 10 ildə strateji təhlükəsizliyinin mənzərəsini yaratdı. Bundan başqa Avropada raketdən müdafiə sistemlərinin yeni ünvanı olaraq Azərbaycanın strateji tərəfdaşı Türkiyə Respublikası göstərildi.

Bunlar bölgədə yeni hərbi-siyasi vəziyyət yarada bilər. Son illər elə qardaş Türkiyənin yaxından köməkliliyi ilə Azərbaycanın hərbi-sənaye kompleksini yaratması da milli mənafeyimizə xidmət edir. Artıq Azərbaycanda 21 hərbi zavod fəaliyyət göstərir, 30 istehsalat sahəsi yaradılıb [8]. Gələcəkdə bu rəqəmlər daha da artırılacaq. Azərbaycan beynəlxalq müdafiə sənayesi sərgilərində təmsil olunur.

ƏDƏBİYYAT:

1. R. Mehdiyev "Politologiya: izahlı lüğət", B-2007
2. M. Əfəndiyev "Siyasi elmin əsasları", B-2004
3. A. Pirişev "Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik", B-2005
4. http://mns.gov.az/legislation_az.html
5. Əli Həsənov "Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti", B-2005
6. <http://anspress.com/>
7. http://www.nato.int/cps/en/SID74C8BC13B16B5D55/natolive/events_66529.htm
8. <http://mdi.gov.az/?/az/content/127/>
9. H. Əhmədov, A. Həsənov, H. Bayramov "İdarəetmənin pedaqogika və psixologiyası", B-2004
10. Сергей Карамурза "Манипуляция сознанием", М-2009
11. Цуладзе А. "Большая манипулятивная игра". М- 2000.
12. Георгиевич Х.Г. «Политическая риторика», Москва-2002
13. Морозов А.В. «Психология влияния», Москва-2006
14. Шейнов В.П. «Психология власти», Москва-2003
15. <http://google.com/>

ТУРАЛ АЛИЕВ

*Магистр Бакинского Государственного
Университета по специальности
Национальная безопасность и
политическая стратегия.
E-mail: tural.aliyev@anstv.ws*

Теоретические основы по обеспечению национального интереса Азербайджана. В статье теоретически и концептуально рассматривается обеспечение национального интереса государства в лице Азербайджана. Обращается внимание на её историческо-политический аспект. Оценивается политический курс Азербайджанской Республики располагавшийся на гео-стратегической позиции на Южном Кавказе. В статье главной задачей для обеспечения национальной безопасности рассматривается ликвидация угрозы или сохранение её в контроле. Исследуется в этой области юридическая база. Рассматриваются новые подходы для обеспечения национального интереса в современном времени.

Сепаратизм, этнический, политический и религиозный экстремизм оценивается как опасная тенденция. В статье исследуется глобально политические изменения, в которых Азербайджан занимает своё место. Рассматриваются готовившиеся современные глобальные политические концепции с точки зрения национального интереса. Как пример этому можно показывать десяти летнюю стратегическую концепцию, принятую в ноябре 2010 года на саммите в Лиссабоне. В статье обыскиваются оптимальные пути для обеспечения национального интереса.

TURAL ALIYEV*Master of National Security and Political Strategy,
Faculty of Social Sciences and Psychology,**Baku State University.**E-mail: tural.aliyev@anstv.ws***THEORETICAL-CONCEPTUAL BASES OF PROVIDING NATIONAL INTEREST
OF AZERBAIJAN**

The article analyzes theoretical-conceptual bases of providing national interest of the state upon the model of Azerbaijan. Special attention is paid to its historical-political aspects. Political course of the Republic of Azerbaijan, located in a very geostrategic position in the Southern Caucasus, is assessed from the standpoint of national interest. According to the article, key objectives of providing national security are to avoid or control the threats. Legislative base is examined in this view. New approaches are considered in respect of providing national interest nowadays. Separatism, ethnic, political and religious extremism are evaluated as dangerous tendencies. The article investigates the position of Azerbaijan in global political changes occurring around the world after 1990's. Global political conceptions formed in a modern political life is considered from the point of national interest. 10 years strategic conception adopted in NATO Lisbon Summit in November 2010 can be indicated as an example. Optimal ways out are looked for in the article to provide national interest.

Rəyçilər: t.e.n. X. Əfəndiyeva, f.e.d. Z. Hacıyev

Bakı Dövlət Universitetinin Politologiya və sosiologiya kafedrasının 19 fevral 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 06)